

УДК 378

РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Валерія Павлова

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, Україна*

Виявлено роль та місце університету як соціального феномену в сучасному суспільстві. Розглянуто роль університету на сучасному етапі розвитку як центру взаємодії освіти, науки та економіки, його впливу на інноваційні процеси суспільства. Визначено основні тенденції розвитку університетської освіти.

Ключові слова: університет, університетська освіта, моделі університетів.

У сучасному світі в багатьох країнах відбуваються перетворення, пов'язані з формуванням постіндустріального та інформаційного суспільства. На перший план виходять проблеми, пов'язані із зміною парадигм філософії освіти. У постіндустріальному світі швидко розвиваються інформаційні технології, а це означає що головну роль відіграють розумові види праці, тому освіта виходить на перший план. Отже, зміни в освіті можуть пришвидшити перехід від індустріального суспільства до постіндустріального. Питання про модернізацію, гуманізацію університетів, а також перетворення, які відбуваються в ХХІ ст. привели до того, що змінилась не лише кількість університетів, їхні спеціалізації та методи викладання, насамперед змінилось ставлення до знань, водночас зростає і роль вищої школи для сучасного суспільства. Для відповідності вимогам сьогодення сучасна освіта як в Україні, так і в інших країнах, повинна мати інноваційні цілі. Проблеми зростання обсягів споживання, нерівномірний розподіл соціальних благ, збільшення людської популяції не можуть бути вирішені без піднесення на новий, якісно кращий рівень університетської освіти в глобальному суспільстві та розвитку значення інтелектуальної складової сучасного громадянина, працівника, члена соціуму. На сучасному етапі розвитку України можна стверджувати про особливу роль університету у виході з глобальної кризи та черговій спробі переходу до стійкого економічного розвитку.

У зв'язку з процесами переосмислення ролі та місця університетів у сучасному світі, що глобалізується, дослідження університетської проблематики привертає все більше уваги вчених. Дослідженню ролі університету в умовах глобалізованого суспільства присвячені праці В. Бахрушина, Д. Латиша, Н. Панькової, М. Тлостанової; роль університету в

сучасній культурі як чинника інноваційного розвитку проаналізували В. Добровольська І. Захаров, В. Повзун; ідею та місію університету вивчали Дж. Ньюмен, Х. Ортега-і-Гассет Я. Пеликан, К. Ясперс та ін.

Простежується загальна тенденція щодо трансформації організаційної моделі університетів від моделі класичного університету, або дослідницького університету до університету як організації, що надає освітянські послуги тобто як управлінську або навіть підприємницьку модель. Дослідники пояснюють такий перехід сучасними соціальними трансформаціями, серед яких – кількісно-якісні зміни студентської спільноти, загальне зростання попиту на вищу освіту, урізноманітнення освітніх вимог до університету з боку майбутніх вступників, посилення ринкового впливу на сферу освіти, на що полягає у формуванні глобального ринку освіти, посиленні конкуренції всередині національних систем освіти внаслідок зменшення державного фінансування, появі нових освітніх закладів. Деякі дослідники наголошують на перетворенні американських та багатьох європейських університетів на освітні корпорації, наголошуючи на негативних наслідках поширення підприємницької моделі. У пострадянських країнах, і зокрема в Україні, де триває процес модернізації освітніх організацій і відбувається активна комерціалізація державної освіти, зростає актуальність вивчення трансформації діяльності університетів завдяки включенню цих країн у європейський освітній простір (через приєднання до Болонського процесу). Тому жваво обговорюють питання про роль і місце університету в сучасному світі.

Наша мета – виявлення нової ролі і місця університету в сучасному глобалізованому світі.

Вищі навчальні заклади не обмежували свої завдання тільки навчанням або підготовкою кадрів для тих чи інших сфер діяльності ще з початку свого існування. Найдавніші європейські університети створювали за підтримки католицької церкви як об'єднання різних типів вищих навчальних закладів. Вони мали наддержавний статус середньовічних цехових корпорацій. На початковому етапі університети намагалися сформувати універсальні світоглядні позиції для розуміння життя, світу, космосу, людини, дати універсальну освіту випускникам, які після завершення навчання, вливалися до еліти суспільства. Університети середньовічної Європи були вільними об'єднаннями студентів, що збиралися навколо відомих викладачів і самостійно визначали власне життя. З часом суспільна корисність цих об'єднань була визнана державами, і вони отримали певні охоронні привілеї та почесні права, зокрема, й автономію з деяких питань. Проте згодом все важливішим напрямом їхньої діяльності стають дослідження у сфері природничих та суспільних наук. На думку Х. Ортега-і-Гассета, головною метою середньовічних університетів все ж були не професіоналізація та

дослідження, а загальна культура. Її розуміли як певну систему життєвих уявлень про світ і людство, тобто сукупність принципів, які повинні ефективно спрямовувати діяльність людини. Головними завданнями університетів були збереження, розвиток і передавання наступним поколінням цієї культури [6].

Перетворення середньовічних університетів до сучасного вигляду було зумовлене їхньою кризою, що виникла у другій половині XVIII ст. Для виходу з кризи держави, з одного боку, надавали університетам гарантовану фінансову підтримку, а з іншого – отримували певні права з управління ними. При цьому значно змінилися роль і статус університетів. У багатьох випадках вони стали державними установами.

До початку XIX ст. сформувалися три основні моделі університету – англійська, німецька та французька. Відповідно, актуалізується питання про нові соціальні умови існування університету як традиційного освітнього центру, його впливу на соціальні процеси та новий тип його наукової та економічної діяльності. В англійській моделі університет є місцем викладання універсального знання, і його головна мета полягає в поширенні та просуванні цього знання. Проте провідні університети підтримували наукові дослідження і завдяки цьому перебували за багатьма напрямками на передньому краї тогочасної науки. Німецька модель ґрунтувалася на принципах академічної свободи та єдності досліджень і викладання, які сформулював Я. Коменський та розвинув В. Гумбольдт, університет є не тільки закладом освіти, а й найвищою науковою установою. Французька (наполеонівська) модель передбачала підконтрольність університету уряду і відокремлення науки від освіти. Французькі університети поступово еволюціонували у бік німецької моделі, але і в XX ст. зберігалися високий рівень централізації управління ними з боку держави та певна відокремленість університетів від наукових досліджень. За будь-якої моделі реальна місія університетів – це підтримка національної культури та розвиток національного ідеалу в широкому розумінні цього терміна. Держави не тільки контролювали університети, а й самі перетворювалися під їхнім впливом.

Проте наприкінці XX – початку XXI ст. майже у всіх європейських університетах виникли проблеми, які пов'язані зі збільшенням кількості студентів, недостатнім державним фінансуванням, стрімким розвитком нових технологій і необхідністю забезпечення нових форм освіти, зокрема, дистанційної, та збереження академічних кадрів і якості. У зв'язку з різким зростанням кількості студентів із середини XX ст. відбувався поступовий перехід до посткласичних моделей університетів. Модель посткласичного університету виникла як спосіб вирішення завдань, як-от: планування,

проектування, діагностування, здійснювання, коригування, оцінювання власної життєдіяльності.

Університети останніх десятиліть – складний елемент не тільки системи освіти, а й усього суспільства загалом. Високопрофесійна підготовка, соціальні конфлікти з державою, демократичні ідеї, прагнення привернути комерційних партнерів і спонсорів до професійно-технічних програм і спільних досліджень – все це пов'язано з діяльністю університетів другої половини ХХ століття.

З 70–80-х років ХХ ст. дослідники, аналізуючи розвиток і функціонування університетів, все частіше наголошують на лідируючій ролі університету в розвитку суспільства і держави. Все більш зростає роль університетів як особливих інтелектуальних центрів, які для навколишнього соціокультурного простору відіграють провідну роль джерела нових знань і підготовки інтелектуальної еліти суспільства.

Дослідник К. Керр запропонував нове бачення університету, що орієнтується на служіння суспільству, нації, регіону, не тільки дає знання, але й готує фахівців, що володіють цим знанням, необхідними для бізнесу, промисловості, сфери послуг тощо [5]. Для позначення цього феномена автор ввів термін “університетський комплекс”. Його відмінність полягала в тому, що К. Керр розглядає університет як індустрію знання, яка є основним економічним ресурсом суспільства.

Науковець Р. Барнетт стверджує, що в широкому соціальному і культурному контексті університет кінця ХХ ст. – це простір, у якому створюються умови для виживання людини в крихкому і непередбачуваному світі: “Підготовка людини до життя в цьому світі є частиною виклику, кинутого університету” [2].

У сучасному світі простежуються така роль університету як інструмента цивілізаційного розвитку, що впродовж всієї історії свого існування виступав як протидія неосвіченості і деструктивним асоціальним проявам. На думку В. Бабак, Е. Лузік, університет сьогодні сам повинен опанувати нову для себе функцію створення умов для науково обґрунтованих суспільних змін унаслідок усвідомлення і впровадження нових прогресивних тенденцій у суспільстві. Через університети суспільство генерує інтелектуальний потенціал нації, стверджує національні ідеї і цінності, реалізує роль знань як чинника розвитку, готує майбутнє [1].

Для визначення місця і ролі університетів О. Жорнова виокремлює чинники, що впливають нині і впливатимуть на модель університетської освіти в перспективі:

– професійні: відповідність професійних обов'язків фахівця його основній професійній підготовці, визнання отриманої професійної кваліфікації за основним місцем роботи, підготовленість фахівця до

виконання суміжних професійних обов'язків, широта професійного профілю та невизначеність перспектив;

– особистісні: задоволеність професійною діяльністю, системою стимулів праці, змістом праці;

– соціокультурні: зацікавленість суспільства у професійних здобутках фахівця, реалізації ним соціальної і культурної активності, забезпечення умов для вертикальної міграції фахівця внаслідок професійного росту;

– виробничі: забезпечення матеріальними, економічними, кадровими ресурсами, що позначається на соціальному замовленні підготовки фахівців;

– правові: законодавчі та нормативні освітні документи, що регулюють всі види діяльності університетів;

– наукові: зміна методології та міждисциплінарність досліджень фахової підготовки;

– світоглядні: трансформація інформаційної парадигми в особистісно зорієнтовану [4]

Отже, на сьогодні єдиний шлях розвитку університету – це зв'язок освіти та науки, тобто освіта через науку. В умовах, коли традиційні цінності руйнуються, а нові ще не створені, університети, на думку М. Вебера, зобов'язані формувати у майбутньої еліти європейського співтовариства вчених, політиків, підприємців етику відповідальності, чітке усвідомлення того, що треба розплачуватися за наслідки своїх дій. Натомість створювати і відтворювати інтелектуальну еліту університет зможе, лише забезпечивши свою незалежність від держави і академізм у викладанні. В умовах аксіологічної невизначеності М. Вебер бачив місію університетів у збереженні інтелектуальної єдності як найважливішого чинника підвищення стійкості світу [3].

Отже, університети стоять перед потребою формування складної організаційної культури, що поєднує традиційну культуру вільної кооперації професіоналів та культури високо продуктивних і рентабельних центрів підготовки інтелектуальних фахівців, здатних інноваційно мислити. В умовах глобалізації університет як освітній і соціокультурний заклад набуває все нових якостей і нових рис. Якщо наприкінці ХХ ст. наголошували на ролі університету в суспільстві як його основному соціальному інституті, то сьогодні виробництво, розвиток і поширення культури – завдання університету в ХІХ–ХХ ст. – відходять на другий план, і головними стають питання адаптації до сучасних соціально-економічних і політичних змін, співпраці університету з державою, з одного боку, і глобальним світом – з іншого. Університет стає гарантом, механізмом такої соціальної потреби, як стабільний, стійкий розвиток суспільства.

На думку Д. Белла, університет стає головним соціальним інститутом сучасного суспільства. Як елітна група вищих навчальних закладів

університет останнім часом прийняв на себе велику кількість функцій: проведення фундаментальних наукових досліджень; забезпечення потреб суспільства у висококваліфікованих кадрах; розвиток загальної освіти [5].

Тобто соціальна роль університету в такому випадку визначається не збереженням та ретрансляцією знань, які самі по собі не здатні забезпечити достатній рівень підготовки до життя, а вимогою їхнього практичного втілення. За такого підходу роль університету можна визначити як роль центру взаємодії освіти, науки та економіки. Таку взаємодію описують за допомогою “трикутника знань” – фактора інноваційного розвитку, який засвідчує триєдність освіти, досліджень і розробок та інновації.

Отже, статус сьогоденного університету в суспільстві і державі визначає нову функцію університету – функцію інтегратора знань. Університет стає провідним учасником й організаційним посередником інтеграції освітніх і наукових структур із виробництвом, культурними установами, владними структурами.

Отже, відповідь на питання про те, як потрібно виконувати завдання перетворення університету, його нової ролі в сучасному соціумі для вирішення питань формування інтелектуального капіталу, яке можна визначити як “підготовку до життя”, є перспективою подальших досліджень проблеми.

1. *Бабак В., Лузік Е.* Фундаментальна підготовка в сучасному університеті: традиції та перспективи / В. Бабак, Е. Лузік // Вища освіта України. – 2003. – № 1. – С.78 – 83.
2. *Барнетт Р.* Осмысление университета / Р. Барнетт // Образование в современной культуре / Белорусский государственный университет. Центр проблем развития образования БГУ; под ред. М. А. Гусаковского. – Мн.: ПроPILEI, 2001. – 128 с.
3. *Вебер. М.* Избранные произведения / М. Вебер. – Москва : Прогресс, 1990. – Т. 2. – С. 723.
4. *Жорнова О.* Особливості посткласичної моделі університетської освіти / О. Жорнова // Вісник КНУКіМ. Педагогіка. Наукові записки КНУКіМ. – 2008. – Випуск 18. – С. 64–70.
5. *Ідея Університету: Антологія* / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп.ред. М.Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002. – 304 с.
6. *Ортега-и-Гассет Х.* Миссия университета / Х. Ортега-и-Гассет; пер. с исп. М. Н. Голубевой ; ред. перевода А

Стаття: надійшла до редколегії 15.11.2016

доопрацьована 15.03.2017

прийнята до друку 11.04.2017

THE IMPORTANCE OF THE UNIVERSITY IN THE MODERN WORLD**Valeriia Pavlova***I. I. Mechnikov National Universit of Odesa
French Boulevard, 24/26, Odesa, Ukraine*

For understanding the role of a university in the modern world in the sphere of human culture, the article offers the facts of the evolution of the university as an educational center. Universities that had started to function just as diverse communities of thinkers, researchers and students, became a powerful factor of the society development. In response to the economic and political demands of social life, universities have contributed to the progress of the civilization by means of culture reflecting mechanism, the improvement of knowledge and vocational education of its intellectual elite. The article notes that universities of the latest decades have become the most sophisticated part not only of education, but also of the whole society. Since the middle of the XX th century, there happened a gradual transition of a university to a post-classical model of it. First, it is due to the rapid increase of the number of students. Having analyzed the development and functioning of universities, the author stresses their leading role in the development of a society and a state. She emphasizes that the role and position of universities as specific intellectual centers are growing and that for the social and cultural surrounding they have the leading role being a source of new knowledge and the training of the society intellectual elite.

The paper determines that modern universities are forced to move to managing their own development that requires the reorientation of the available resources, as well as the complication and improvement of their own efficiency. The role of the university can be defined as a center of interaction between education, science and economy. The university is becoming the leading participator and organizational mediator in the integrity of educational, scientific institutions and industry, cultural institutions, power structures.

Key words: university, university education, university model.